

Грись А.М., Травенко О.С. Емоційні стилі як детермінанти становлення особистісних рис. У статті представлено результати теоретичного аналізу стильового підходу до особистісних характеристик інтегральної індивідуальності як цілісної ієрархічної системи. Розглянуто стилі як один із рівнів детермінації особистісних рис і регуляторів поведінки особистості та при великому різноманітті зовнішніх проявів, показано загальні, родові властивості. Незважаючи на наявність у стилів загальних родових ознак, висвітлено широкий спектр і розбіжностей в розумінні стилів. Висвітлено предметні області стилів, а саме емоційної, інтелектуальної, діяльній. Описано різновиди емоційних стилів і їх різні підходи до їх визначення. Підкреслено, що емоційні стилі і емоційний інтелект це не стільки два різних предмета, скільки різні підходи і різні наукові традиції у вивченні емоційних стилів, з одного боку, когнітивних і ціннісних регуляторних механізмів, з іншого. Доведено що різним людям властиві різні емоційні стилі, які являють собою сукупність емоційних реакцій і переживань, які різні за своїм виглядом, інтенсивністю.

Ключові слова: емоційні стилі, індивідуальний стиль, особистісні риси.

Грись А.М., Травенко О.С. Эмоциональные стили как детерминанты становления личностных черт. В статье представлены результаты теоретического анализа стилевого подхода к личностным характеристикам интегральной индивидуальности как целостной иерархической системы. Рассмотрены стили как один из уровней детерминации личностных черт и регуляторов поведения личности и при большом многообразии внешних проявлений, показано общие, родовые свойства. Несмотря на наличие в стилях общих родовых признаков, освещен широкий спектр и разногласий в понимании стилей. Освещены предметные области стилей, а именно эмоциональной, интеллектуальной, деятельностной. Описаны разновидности эмоциональных стилей и их различные подходы к их определению. Подчеркнуто, что эмоциональные стили и эмоциональный интеллект это не столько два разных предмета, сколько различные подходы и различные научные традиции в изучении эмоциональных стилей, с одной стороны, когнитивных и ценностных регуляторных механизмов, с другой. Доказано, что разным людям свойственны различные эмоциональные стили, которые представляют собой совокупность эмоциональных реакций и переживаний, которые различны по своим видом, интенсивностью.

Ключевые слова: эмоциональные стили, индивидуальный стиль, личностные черты.

Актуальність дослідження. Більшість людей, відповідно до думки багатьох дослідників, діють однаково при будь-якому переживанні: є одна і та ж скорбота, яку відчують всі; є відповідна послідовність подій, які відбуваються коли ми закохуємося; є стандартна реакція на зраду; існують типові способи майже для кожної нормальної людини певним чином відреагувати на народження дитини, на зухвалу поведінку підлітків, а також на неминучі зміни які відбуваються з роками. Більшість вчених впевнено рекомендують кроки які ми всі можемо зробити, щоб знову стати емоційно стійкими, витримати невдачу в житті або любові, стати більш-менш чутливими, керувати страхами, не сумніваючись в своїх силах. Однак, новітні дослідження наголошують на тому, що існує безліч людей, які мали реакції однакового походження, але при цьому відповідали цілковито різними способами на одні й ті ж події в житті. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження ролі емоційних стилів як детермінанти формування особистісних рис.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку психології, можна констатувати значне підвищення інтересу вчених до проблеми стилів. Ця тенденція яскраво висвітлена в працях науковців, що свідчить про різноманіття в своїх проявах феномена «стиль»: індивідуальні стилі діяльності (Б.А. Вяткін, 2005; Б.А. Вяткін, М.Р. Щукін, 2013; Е.П. Ільїн, 2008; М.Р. Щукін, 2005); когнітивні стилі (М.А. Холодна 2012; Н. Witkin & D. Godenough, 1977; G. Klein, 1970; J. Kagan, 1966; A. Adler, 1927); стилі життя (К.А. Абульханова-Славська, 1991; Л.І. Анциферова, 2000); стилі професійної діяльності (В.А. Толочек, 2013); стилі активності (Б.А. Вяткін, 2005; Л.Я. Дорфман, 1998), стилі спілкування (І.П. Шкуратова, Л.І. Габдуліна, 2001), стилі саморегуляції (А.А. Волочков, 2007; Л.Г. Дика, 2003; О.А. Конопкін, 2011; В.І. Моросанова, 2010), емоційні стилі (Б.І. Додонов, 1987; Л.Я. Дорфман, 2011; В.А. Толочек, 2013; П.В. Токарев, 1991; J. Royce &

A. Powell, 1983; John and Gross, 2004; Brianna S. Schuyler, Tammi R. A. Kral, Jolene Jacquart, Cory A. Burghy, Helen Y. Weng, David M. Perlman, David R. W. Bachhuber, Melissa A. Rosenkranz, Donal G. MacCoon, Carien M. van Reekum, Antoine Lutz and Richard J. Davidson, 2012).

В численних визначеннях стилю відображається, перш за все, установка дослідників на розв'язання проблеми індивідуальності, а також їх погляд на характер взаємодії людини з миром. Достатньо розповсюдженою точкою зору є те, що стиль це і є індивідуальність, особистість. При цьому позначається першорядна роль особистісного фактора в процесі формування стилю і його структури.

Згідно класифікації А.В. Лібіна, в психологічному дослідженні стилів у ХХ столітті, існує декілька напрямків:

- особистісні диспозиції (Adler, 1927; Allport, 1937; Royce, Powell, 1983);
- характеристики когнітивних процесів (Witkin, 1974; Nosal, 1990);
- параметри поведінки (Thomas, Chess, 1977) і діяльності (Мерлін, 1964; Клімов, 1969; Лібін, 2000)

[17; 22].

В.А. Толочек вважає, що при великому різноманітті зовнішніх проявів, стилі мають загальні, родові властивості, а саме: 1) стилі виконують функцію психологічної адаптації людини до навколишнього середовища (навчальної, виробничої, свого організму, психіки, тощо); 2) стилі виконують функцію інтеграції індивідуальних особливостей людини і умов соціального середовища; 3) стилі мають інструментальний характер; 4) стилі не завжди забезпечують успішність діяльності; 5) стилі стабільні, стійкі в часі і мало мінливі; 6) стилі узгоджуються з індивідуальністю суб'єкта і реалізують принцип самоподібності [18].

Далі В.А. Толочек звертає увагу на те, що, незважаючи на наявність у стилів загальних родових ознак, існує також широкий спектр розбіжностей в розумінні стилів. Зокрема, це може бути обумовлено розподілом їх предметних областей на емоційну, інтелектуальну, діяльнісну [18].

Ми обмежимося розглядом емоційної області, а саме емоційних стилів. Згідно Л.Я. Дорфманом, емоційні стилі розглядалися переважно через поняття «особистість-діяльність» [15; 16].

Першу групу складають дослідження емоційних стилів в рамках особистісного підходу. Емоційні стилі пов'язуються з особистістю і її емоційно-стильовими властивостями. У вітчизняних працях ця традиція починається з С.Л. Рубінштейна: «Кожна особистість має свій більш-менш яскраво виражений емоційний лад і стиль, свою основну палітру почуттів, в яких вона переважно сприймає світ» [1, с. 488].

Цю лінію продовжив досліджувати Б.І. Додонов [12]. Він звернувся до питання про те, що в ході становлення і накопичення життєвого досвіду у особистості виникають стереотипи емоційного реагування на типові життєві ситуації (їх зміст). По суті, це і є емоційний стиль, хоча Б.І. Додонов не вживав цей термін. З одного боку, емоційний стиль входить в систему психологічного складу особистості та її характеру. З іншого боку, емоційний стиль впливає на емоційні та поведінкові реакції у відповідь на певні ситуації.

Крім того, Б.І. Додонов виокремив потребнісно-подібні емоційні «пари» особистості, пов'язавши їх за спрямованістю. Вони засновані на мимовільних переживаннях, які ініціюють відповідну поведінку особистості. Особистість не «чекає» відповідних ситуацій, а «шукає» їх. Це теж є емоційний стиль [12].

У зарубіжних підходах дослідження емоційних стилів в рамках особистісного підходу простежуються в поняттях афективних і когнітивно-афективних стилів. Вони виникли з опорою на конструкти когнітивних стилів. Цей напрямок чітко вказано у авторів J. Royce & A. Powell; D. M. Wardell & J. R. Royce [21; 22]. J.R. Royce розробив системно-інформаційну теорію особистості. Згідно з цією теорією, в особистості виділяються шість підсистем. Одну з них представляють афективні стилі (інші п'ять: сенсорна, моторна, когнітивна, афективна і ціннісна).

За J.R. Royce, стиль є властивий особистості спосіб або шлях прояву когнітивних і / або афективних явищ. Він пропонує розрізняти три загальних високоорганізованих стилі: раціональний, емпіричний, метафоричний. У свою чергу, кожен з них включає когнітивні, афективні і когнітивно-афективні стилі [21].

Раціональний стиль характеризує афективний стиль з конструктом ригідності-гнучкості контролю; емпіричний з конструктом толерантності до нереального досвіду і імпульсивності-рефлексивності; метафоричний з фізіогномічнобуквенним конструктом. Конструкти ригідності-гнучкості контролю і толерантності до нереального досвіду характеризують мотиваційний контроль. Автори відносять їх до «мотиваційних» афективних стилів. Імпульсивність-рефлексивність і фізіогномічно-буквенний конструкт характеризують емоційний контроль. Автори відносять їх до «Емоційних» афективних стилів. Ці «мотиваційні» і «емоційні» афективні стилі утворюються зв'язку з когнітивними стилями і афективними рисами особистості.

Другу групу складають емоційні стилі, засновані на концепціях індивідуального стилю діяльності та індивідуального стилю активності Б.А. Вяткін, М.Р. Щукін [8; 10]. Цю групу складають такі різновиди емоційних стилів як індивідуальний емоційний стиль та індивідуальний стиль емоційної активності Л.Я. Дорфман; Г.В. Токарева [8; 14].

Найглибше розроблений конструкт індивідуального емоційного стилю, К.А. Абульханова; Л.І. Анциферова; А.В. Брушлинский; В.В. Знаків; С.Л. Рубінштейн; Е.А. Сергієнко; Е.А. Сергієнко, Г.А. Віленська, Ю.В. Ковальова [1; 2; 3; 5; 6; 7]. Суб'єктно-діяльнісний підхід стверджує, що людина є активним суб'єктом різноманітних форм активності і діяльності. Цей підхід показує здатність людини до самодетермінації, самовизначення, саморозвитку, саморегуляції, виявляє особливості її життєвої позиції, способу життя, життєвого шляху як активного суб'єкта і особистості. У цей клас вбудовується індивідуальний емоційний стиль. Він розкриває роль емоцій не стільки в аспекті забезпечення діяльності, скільки показує їх ресурс породжувати та ініціювати їх.

Уявлення про переживання як діяльності дозволяють переосмислити діяльнісний потенціал емоційних переживань. Переживання є особлива робота з розбудови психологічного світу. Вона спрямована на встановлення змістової відповідності між свідомістю і буттям Ф. Е. Василюк [7]. (3) У загальнопсихологічній теорії діяльності А. Н. Леонтьєва позначено положення про релевантність емоційної діяльності [16]. Це положення намічено, але не вивчено і не осмислено достатньо.

Загалом, поняття «емоційні стилі» в залежності від контексту, також «індивідуальний емоційний стиль», «індивідуальний емоційний стиль самодіяльності» позначається індивідуально-своєрідною і інструментальною (операціональною) стороною емоційної діяльності. Індивідуальність (суб'єкт) схильний до переживання емоцій, це є своєрідним способом пристосування і / або перетворення світу. Інструментальний характер емоційних стилів проявляється також у емоційно обумовлених способах і прийомах оперування когнітивними образами і предметами дійсності.

У зв'язку з цим розрізняються кілька різновидів суб'єктних емоційних стилів: емоційні переваги і емоційно-когнітивні стилі. Відзначимо, що в емоційно-когнітивних стилях когнітивні операції можуть

перебувати під керуванням емоцій. Об'єктні (предметні) емоційні стилі емпірично вивчалися, але не були виявлені [17].

Перспективу розширення поняття емоційних стилів в психології виокремив В.А. Толочек [17]. Керуючись завданням побудови цілісного уявлення про стилі, пошуку і розробки єдиного понятійного апарату для опису всього їх розмаїття, він запропонував, зокрема, зв'язати поняття емоційних стилів і емоційного інтелекту. Зазвичай емоційний інтелект розглядають різновидом інтелекту. На думку В. А. Толочек, емоційні стилі і емоційний інтелект - це не стільки два різних предмета, скільки різні підходи

На думку В.А. Толочек, емоційні стилі і емоційний інтелект - це не стільки два різних предмета, скільки різні підходи і різні наукові традиції в вивченні емоційних стилів, з одного боку, когнітивних і ціннісних регуляторних механізмів з іншого боку. Також, розширення поняття емоційних стилів в афективній неврології одним з перших почав досліджувати R. Davidson, а саме явище межкульової асиметрії та її вплив на емоційний стан людини [18]. Вчений довів, що люди з підвищеною активністю однієї півкулі головного мозку схильні стійко дотримуватися конкретного емоційного стилю поведінки. Існує багато досліджень науковця де доведено, що асиметричність при вираженні емоційної реакції проявляється навіть у ранньому віці. Здатність до відновлення після негативного емоційного стану, важлива характеристика стресостійкості [18].

Отже, Річард Девідсон спираючись на багаточисленні та систематичні дослідження по афективній неврології, науці, яка говорить про те, що емоції беруть свій початок в мозку, де психологічна поведінка пов'язана з емоційними відгуками, довів, що різним людям властиві різні емоційні стилі, які являють собою сукупність емоційних реакцій і переживань, які різні за своїм виглядом, інтенсивністю та тривалістю.

Відомо також, що емоційні стилі – це продукт всіх даних функцій мозку (зв'язків, контурів, співвідношень структури функцій і нейрохімії) [18]. Таким чином ми отримуємо незаперечний висновок, що мозок містить в собі фізичні основи емоційних стилів. Кожні шість стилів – це легко пізнавальна нейронна ознака та спирається на певний шаблон діяльності головного мозку. Кожен стиль має окремий аспект:

Аспект стійкості до зовнішніх ознак, дозволяє зрозуміти наскільки швидко або повільно людина відновлюється після психотравмуючих подій (втрата спокою і самовладання, злість, глибокий відчай, сум та інші негативні емоції)? які трапляються в житті. Наприклад, на одній стороні негативного полюса, знаходяться люди, яким складно позбутися почуття гніву і супутніх емоцій, що виникають у зв'язку з втратою, лайкою, невдачі та інших неприємних подій протягом тривалого періоду (повільне відновлення аспекту стійкості). З іншого боку позитивного полюса, знаходяться люди, які здатні швидко відновлюватися, тобто бути стійким до стресів.

Аспект прогнозування майбутнього, визначає і показує як довго і наскільки добре людина здатна підтримувати позитивні емоції. Наприклад, на одній стороні полюса, знаходяться люди, які мають здатність підтримувати позитивні емоції, зберігають високий рівень енергійності, пам'ятають про свої зобов'язання навіть в найважчих обставинах, переживають почуття взаємозв'язку, як зі своїм близьким оточенням, так і соціальним. Їх мозок працює таким чином, що вони в усьому бачать тільки позитивні моменти. На іншому кінці спектру, знаходяться люди, яких називають мізантропами і песимістами (негативні). Вони насилу здатні відчувати задоволення будь-якої тривалості і можуть бути схильні до ризику депресії або наркоманії.

Аспект соціальної інтуїції, допомагає визначити здатність людини до емпатії, розуміння тонких невербальних сигналів співрозмовника (читання мови чужого тіла, інтонація голосу і вираз обличчя). З одного боку негативного полюса, люди яких можна назвати нерозуміючими щодо соціальної взаємодії. З іншого боку, позитивного полюса, люди, які володіють емпатією, співчуттям і називаються соціально-інтуїтивними.

Аспект самоусвідомлення, допомагає визначити здатність людини до розпізнавання емоційних сигналів у власному тілі. Деякі люди з великими труднощами розпізнають власні емоції: у них може піти кілька днів на те, щоб зрозуміти, що вони відчувають: сердяться, сумують, ревнують або переживають почуття страху. На цьому негативному полюсі, аспекту самосвідомості, знаходяться люди, що приховані самі від себе. На іншому, позитивному полюсі, знаходяться люди, які усвідомлюють себе (вони добре усвідомлюють свої думки і почуття і налаштовані на прийняття повідомлень, які посилає їм їхнє тіло).

Аспект чутливості до ситуації, вказує на чутливість до правил соціальних контактів і здатність регулювати емоції, свою поведінку в соціальному оточенні. Людина, яка особливо усвідомлює соціальне оточення, відноситься до полюса, на якому знаходяться люди, що вловлюють контекст в спектрі чутливості до ситуації. Люди, які не помічають соціального оточення, відносяться до іншої крайності - не вловлюють контекст. Вони не звертають уваги на неявні правила, які регулюють соціальну взаємодію і формують поведінку, яка найбільш прийнята в одній ситуації, але образлива в іншій. Залежно від того, з ким і за яких обставин відбувається взаємодія, існують різні правила і очікування - для взаємодії з друзями, з людьми, яких навряд чи знаєте, з членами сім'ї, з колегами та керівниками.

Аспект уважності, визначає здатність концентруватися, не зважаючи уваги на втручання емоційного навантаження, відкрита усвідомленість без суб'єктивних суджень. Повсюдні емоційні сигнали, можуть бути сильними відволікаючими факторами, які часто заважають виконувати завдання або тримати себе в руках. Деякі люди можуть сидіти над роботою, незважаючи на внутрішню боротьбу з емоційним безладом; вони знаходяться на зосередженому краю спектру аспекту уважності. Інші постійно відволікаються на емоційні імпульси, які жодним чином не відносяться до поточної задачі, вони відносяться до не зосереджених [19].

На основі теоретичного аналізу ми з'ясували: 1) існує чотири основні напрямки, пов'язаних з вивчення стилю: когнітивні стилі; індивідуальні стилі діяльності; стилі керівництва (лідерства); стилі життя (поведінки, спілкування, активності). 2) при великому різноманітті зовнішніх проявів, стилі мають загальні, родові властивості. Незважаючи на наявність у стилів загальних родових ознак, існує широкий спектр розбіжностей в розумінні стилів. Зокрема, це може бути обумовлено розподілом їх предметних областей: емоційної, інтелектуальної, діяльнісної. 3) емоційні стилі розглядалися переважно по осі поняття «особистість-діяльність». 4) у зарубіжних роботах дослідження емоційних стилів в рамках особистісного підходу простежуються в поняттях афективних і когнітивно-афективних стилів. 5) поняття «емоційні стилі» в залежності від контексту, також «індивідуальний емоційний стиль», «індивідуальний емоційний стиль самодіяльності» позначається індивідуально-своєрідною і інструментальною (операціональною) стороною емоційної діяльності. Індивідуальність (суб'єкт) схильний до переживання емоцій, це є своєрідним способом пристосування і / або перетворення світу. Інструментальний характер емоційних стилів проявляється також у емоційно обумовлених способах і прийомах оперування когнітивними образами і предметами дійсності. 6) розрізняють декілька різновидів суб'єктивних емоційних стилів: емоційні переваги і емоційно-когнітивні стилі. Відзначимо, що в емоційно-когнітивних стилях когнітивні операції можуть перебувати під керуванням емоцій. Об'єктні (предметні) емоційні стилі емпірично вивчалися, але не були вивчені достатньою мірою.

Отже, різним людям властиві різні емоційні стилі, які являють собою сукупність емоційних реакцій і переживань, які різні за своїм виглядом, інтенсивністю та тривалістю. Відомо також, що емоційні стилі – це продукт всіх даних функцій мозку (зв'язків, контурів, співвідношень структури функцій і нейрохімії), таким чином ми отримуємо незаперечний висновок, що мозок містить в собі фізичні основи емоційних стилів. Кожні шість стилів – це легко пізнавальна нейронна ознака та спирається на певний шаблон діяльності головного мозку.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности. М.: Наука, 1980. -335 с.
2. Абульханова К.А. Сознание как жизненная способность личности // Психологический журнал, 2009. - Т. 30, № 1. -С. 32-43.
3. Анциферова Л.И. К психологии личности как развивающейся системе // Психология формирования и развития личности. -М., 1981. -С. 3-18.
4. Анциферова Л.И. Психологическое содержание феномена субъект и границы субъектно-деятельностного подхода // Проблемы субъекта в психологической науке / Под ред. А.В. Брушлинского, М. И. 158.
5. Брушлинский А.В. Проблема субъекта в психологической науке // Психологический журнал, 1992. Т. 13. № 6. -С. 3-12.
6. Брушлинский А.В. Психология субъекта / Отв. ред. В.В. Знаков. М.: Изд-во ИПРАН, 2003. 272 с.
7. Василюк Ф.Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций). М.: Изд-во Московского университета, 1984. - 200 с.
8. Вяткин Б.А. Стиль активности как фактор развития интегральной индивидуальности // Вяткин Б.А. Избранные психологические исследования индивидуальности: теория, эксперимент, практика. – Пермь: Пермский государственный педагогический университет, 2005а. – С. 281–297.
9. Вяткин Б.А. Структура индивидуального стиля педагогических воздействий воспитателя, и его системообразующая функция // Вяткин Б.А. Избранные психологические исследования индивидуальности: теория, эксперимент, практика. – Пермь: Пермский государственный педагогический университет, 2005. – С. 271–280.
10. Вяткин Б.А. Щукин М.Р. Стиль в учебной деятельности и поведении обучающихся // Психология интегральной индивидуальности: Пермская школа / Сост. Б.А. Вяткин, Л.Я. Дорфман, М.Р. Щукин. – М.: Смысл, 2011. – С. 155–191.
11. Дорфман Л.Я. Эмоциональные стили (на материале художественно-творческой деятельности): Докт. дисс. – М.: ПИ РАО, 1994. – 354 с.
12. Дорфман Л.Я. Эмоции в искусстве: теоретические подходы и эмпирические исследования. – М.: Смысл, 1997. – 424 с.
13. Дорфман Л.Я. Индивидуальный эмоциональный стиль // Психология интегральной индивидуальности: Пермская школа / Сост. Б.А. Вяткин, Л.Я. Дорфман, М.Р. Щукин. М.: Смысл, 2011. С. 192-201.
14. Дорфман Л.Я., Токарева Г.В. Эмоциональные предпочтения и полимодальное Я музыкантов-исполнителей // Филология и культура, 2013 № 1 (31) С. 235-24.
15. Знаков В.В. Психология понимания: Проблемы и перспективы. ~ М: Изд-во Институт психологии РАН, 2005. - 448 с. 82. Знаков В. В. Понимание в мышлении, общении, человеческом бытии. - М.: Изд-во Институт психологии РАН, 2007. 479 с.
16. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. -М.: Политиздат, 1975. 304 с.
17. Либин А.В. Стиль человека: Психологический анализ /под ред. А.В. Либина. М.: Смысл, 1998. 234 с.
18. Толочек В.А. Проблема стилей в психологии: историко-теоретический анализ. – М.: Изд-во Институт психологии РАН, 2013. – 320 с.
19. Davidson, R.J. The Emotional Life of Your Brain : How Its Unique Patterns Affect the Way You Think, Feel, and Live - and How You Can Change Them / S. Begley, R.J. Davidson. - New York : Hudson Street Press, 2012. -304 p.
20. Lindemann, E. Symptomatology and management of acute grief// American Journal of Psychiatry, 1944, 101,2, 141-148.
21. Royce, J, & Powell, A. Theory of personality and individual differences: Systems, factors and processes. Englewood cliffs: Prentice-Hall, 1983.
22. Wardell, D.M., & Royce, J.R. Toward a multi-factor theory of styles and their relationships to cognition and affect // Journal of Personality, 1978, 46, 3, 474-505.
23. Worden, J.W. Grief counselling and grief therapy. London-New York: Tavistock Pub., 1986.

Spisok vikoristanih djereł

1. Abul'xanova-Slavskaya K. A. Deyatel'nost' y' psy'xology'ya ly'chnosty'. M.: Nauka, 1980.-335 s.
2. Abul'xanova K.A. Soznany'e kak zhy'zennaya sposobnost' ly'chnosty' // Psy'xology'chesky'j zhurnal, 2009. - T. 30, # 1. -S. 32-43.
3. Ancy'ferova L.Y'. K psy'xology'y' ly'chnosty' kak razvy'vayushhejsya sy'steme // Psy'xology'ya formy'rovany'ya y' razvy'ty'ya ly'chnosty'. -M., 1981. -S. 3-18.
4. Ancy'ferova L.Y'. Psy'xology'cheskoe sodержany'e fenomena sub'ekta y' grany'czy sub'ektno-deyatel'nostnogo podxoda // Problemy sub'ekta v psy'xology'cheskoj nauke / Pod red. A.V. Brushly'n'skogo, M. Y'. 158.
5. Brushly'n'sky'j A.V. Problema sub'ekta v psy'xology'cheskoj nauke // Psy'xology'chesky'j zhurnal, 1992. T. 13. # 6. -S. 3-12.
6. Brushly'n'sky'j A.V. Psy'xology'ya sub'ekta / Otv. red. V.V. Znakov. M.: Y'zd-vo Y'PRAN, 2003. 272 s.
7. Vasy'lyuk F.E. Psy'xology'ya perezhy'vany'ya (analy'z preodoleny'ya kry'ty'chesky'x sy'tuacy'j). M.: Y'zd-vo Moskovskogo uny'versy'teta, 1984. - 200 s.
8. Vyatky'n B.A. Sty'l' akty'vnosty' kak faktor razvy'ty'ya y'ntegral'noj y'ndy'vy'dual'nosty' // Vyatky'n B.A. Y'zbrannyye psy'xology'chesky'e y'ssledovany'ya y'ndy'vy'dual'nosty': teory'ya, ekspery'ment, prakty'ka. – Perm': Permsky'j gosudarstvenny'j pedagogy'chesky'j uny'versy'tet, 2005a. – S. 281–297.
9. Vyatky'n B.A. Struktura y'ndy'vy'dual'nogo sty'lya pedagogy'chesky'x vozdejstvy'j vosp'y'tatelya, y'ego sy'stemoobrazuyushhaya funkcy'ya // Vyatky'n B.A. Y'zbrannyye psy'xology'chesky'e y'ssledovany'ya y'ndy'vy'dual'nosty': teory'ya, ekspery'ment, prakty'ka. – Perm': Permsky'j gosudarstvenny'j pedagogy'chesky'j uny'versy'tet, 2005. – S. 271–280.
10. Vyatky'n B.A. Shhuky'n M.R. Sty'l' v uchebnoj deyatel'nosty' y' povedeny'y' obuchayushhy'xsya // Psy'xology'ya y'ntegral'noj y'ndy'vy'dual'nosty': Permskaya shkola / Sost. B.A. Vyatky'n, L.Ya. Dorfman, M.R. Shhuky'n. – M.: Smysl, 2011. – S. 155–191.
11. Dorfman L.Ya. Emocy'onal'ny'e sty'ly' (na matery'ale xudozhestvenno-tvorcheskoj deyatel'nosty'): Dokt. dy'ss. – M.: PY' RAO, 1994. – 354 s.
12. Dorfman L.Ya. Emocy'y' v y'skusstve: teorety'chesky'e podxody y' empy'ry'chesky'e y'ssledovany'ya. – M.: Smysl, 1997. – 424 s.
13. Dorfman L.Ya. Y'ndy'vy'dual'ny'j emocy'onal'ny'j sty'l' // Psy'xology'ya y'ntegral'noj y'ndy'vy'dual'nosty': Permskaya shkola / Sost. B.A. Vyatky'ny, L.Ya. Dorfman, M.R. Shhuky'n. M.: Smysl, 2011. S. 192-201.
14. Dorfman L.Ya., Tokareva G.V. Emocy'onal'ny'e predpochteny'ya y' poly'modal'noe Ya muzykantov-y'spolny'telej // Fy'lology'ya y' kul'tura, 2013 # 1 (31) S. 235-24.
15. Znakov V.V. Psy'xology'ya pony'many'ya: Problemy y' perspekty'vy. ~ M: Y'zd-vo Y'nsty'tut psy'xology'y' RAN, 2005. - 448 s. 82. Znakov V. V. Pony'many'e v myshlenny'y', obshheny'y', chelovecheskom byty'y'. - M.: Y'zd-vo Y'nsty'tut psy'xology'y' RAN, 2007. 479 s.
16. Leont'ev A.N. Deyatel'nost'. Soznany'e. Ly'chnost'. -M.: Poly'ty'zdat, 1975. 304 s.
17. Ly'by'n A.V. Sty'l' cheloveka: Psy'xology'chesky'j analy'z /pod red. A.V. Ly'by'na. M.: Smysl, 1998. 234 s.
18. Toloček V.A. Problema sty'lej v psy'xology'y': y'story'ko-teorety'chesky'j analy'z. – M.: Y'zd-vo Y'nsty'tut psy'xology'y' RAN, 2013. – 320 s.
19. Davidson, R.J. The Emotional Life of Your Brain : How Its Unique Patterns Affect the Way You Think, Feel, and Live - and How You Can Change Them / S. Begley, R.J. Davidson. - New York : Hudson Street Press, 2012. -304 p.
20. Lindemann, E. Symptomatology and management of acute grief// American Journal of Psychiatry, 1944, 101,2, 141-148.
21. Royce, J, & Powell, A. Theory of personality and individual differences: Systems, factors and processes. Englewood cliffs: Prentice-Hall, 1983.
22. Wardell, D.M., & Royce, J.R. Toward a multi-factor theory of styles and their relationships to cognition and affect // Journal of Personality, 1978, 46, 3, 474-505.
23. Worden, J.W. Grief counselling and grief therapy. London-New York: Tavistock Pub., 1986.

Грись Антоніна Михайлівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології соціально дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна

Травенко Ольга С., аспірантка Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна

Hrys, Antonina M., Dr., head, lab. of psychology of maladjusted adolescents, G.Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Tarenko Olha S., post-graduate student of the Institute of Psychology named after GS Kostyuk NAUP of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail:Gris.1976@gmail.com